

ARANY KRISZTINA

Pest, Buda és Óbuda a 18. század közepén Therese Corzan naplója tükrében

Pest, Buda and Óbuda in the mid-18th century in the light of Therese Corzan's diary

The aim of this study is to analyse the diary of Therese Corzan, a piano teacher in the employ of the Károlyi family, written between 1757 and 1759, from the point of view of urban history. According to the author's dedication, the diary was used to record her travels with Countess Károlyi. These trips covered several cities, including Vienna, Prague and Pest. An analysis of the urban topographical aspects of the diary passages describing their stay in Pest, Buda and Old Buda will provide a more detailed insight into a crucial period in Pest. Thanks to the author, we get a vivid picture, a fascinating snapshot through the glasses of an outsider, of the dynamically developing Pest, of the members of the official nobility and the aristocracy who were obliged to live in the city and gradually demanded to stay there, of their relationships, their use of space, and of the role of the secular and sacral community spaces of the city in the representation of the families depicted in the diaries.

A 18. századi utazók útleírásai, feljegyzései, naplói, valamint utólag papírra vetett vagy csupán utólag tisztázott memoárjai népszerű, sok esetben különleges, bár történeti forrásértéküket illetően nagyon változó jellegű narratív források.¹ Közös vonásuk, hogy ego dokumentumként jellemezhetők, szubjektívek, a szerző nézőpontjából jelenítik meg korszakukat, szűkebb és tágabb környezetüket, a leírt eseményeket, személyeket, földrajzi helyeket stb. Ezeknek a szövegeknek az esetében a keletkezésük módjától függően a pillanatnyi benyomásokra későbbi reflektív tartalmi-érzelmi rétegek tevődnek, amelyek a szerző személyes kapcsolatainak, helyzetének változásait is tükrözik. Ezért az ego dokumentumok történeti kontextusba helyezése során ezeket, valamint a forrás keletkezésének körülményeit minden esetben szükséges figyelembe venni.

A forrás és szerzője

A 18. század közepén egy katalán nemesi származású, Bécsben nevelkedett hölgy, Therese Corzan² olasz nyelven írt nap-

lót részben magyarországi élményeiről.³ Therese Corzan műve műfaját tekintve első ránézésre a napló és az utazási feljegyzések, leírások jegyeit mutatja. Maga a szerző a *Giornale* címet adta írásának, ami általában kronologikus naplót jelent. A mű elején olvasható dedikáció ugyanakkor egészen más írói módszerre utal: „Károlyi grófné Ökegyelmessége parancsát teljesítve írom meg a naplómat visszaemlékezés formájában arra az időszakra vonatkozóan, amely során az a megtiszteltetés ért, hogy társaságában lehettem. A napló a megtett utazásainkról szól, annak reményében, hogy ha halálom után Kegyelmességed szeme elé kerül, emlékezteti majd Kegyelmességedet igaz és hű szolgálójára [...]”⁴ A fenti sorok alapján a szerző utólagosan, visszaemlékezés jelleggel írta meg a grófné kérésére közös utazásait. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért naplóként hivatkozott mű egy későbbi bejegyzése szerencsére ennél is pontosabb képet ad megírásának körülményeiről: „Ma június 14. van, január utolsó napja óta elhanyagoltam naplómat, nem is tudom okát, gondolom, az lehet az oka, hogy elvesztettem jegyzetfüzetemet, így aztán emlékszem ugyan néhány feljegyzett dologra, de nem tudom, melyik napon történt. Bevallom hibámat, de miután már 1753 óta tollforgató vagyok,

1 Szász Géza: Határtalan utazás, avagy követ-e normát az útleíró? *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 34. (Új folyam 3, 2018) 173–197.; *Uő*: Országimázs vagy pihentető olvasmány? Adalékok a 18–19. századi útleírás történeti forrásként való értelmezéséhez. In: *Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság. Köszöntő tanulmánykötet Kövér Lajos 65. születésnapjára*. Szerk. Ferwagner Péter Ákos. Szeged 2019. 129–137.

2 Therese Corzan születési és halálozási dátuma bizonytalan, feltehetőleg 1714 előtt született és a Károlyi levéltárban található források tanúsága szerint 1786-ban még életben volt. Családja, a Corzan-Avendano család Zaragoza környékéről származott, a Habsburg Károlyt támogató katalán tisztviselő nemességhez tartozott. Therese Corzan a napló írása előtt nem járt Magyarországon. Lásd *Arany Krisztina: Therese Corzan naplójáról*. In: A 18.

századi arisztokrácia mindennapjai. Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759). Szerk. Arany Krisztina et al. (Magyar Történelmi Emlékek Értekezések. Magyar Családtörténetek sorozat 3.) Bp. 2021. 173–184. különösen 176–182.

3 A napló, amely jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található OSZK Quart. Ital. 55. jelzet alatt, a Családtörténeti Lendület Kutatócsoport és a Károlyi Kutatócsoport kiadásában jelent meg magyar fordításban 2021-ben. *Therese Corzan: Napló Károlyi grófné utazásairól (1757–1759)*. In: A 18. századi arisztokrácia i. m. 183–326.

4 *Corzan T.: Napló i. m. 183.*

folytatni akarom [...]”⁵ Így már részleteiben megismerhető az írói módszer, amely az eseményekkel egyidőben keletkezett feljegyzéseken alapul, a feljegyzéseket aztán a szerző utólagosan, de rendszeres időközönként tisztázta és összefoglalta a napló oldalain. Ez a módszer általánosnak mondható az utazási feljegyzések esetében ebben a korszakban.

A napló számos témában használható forrásként, ebben a tanulmányban ezek közül annak elsősorban a Pest, Buda, illetve Óbuda városokra vonatkozó várostopográfiai vonatkozásait tervezem részleteiben bemutatni különös tekintettel a szociotopográfiai jellemzőikre, a városi nemesség térhasználatára.⁶ Mivel a szerző 1757–1759 között több alkalommal, összesen 100 napot tartózkodott Pesten, ezen belül pedig 1758. március 6. és június 4. között huzamosabb ideig lakott a városban, a napló erre az időszakra vonatkozó bejegyzései alkalmasak részletesebb elemzésre.⁷

A zongoratanárnőként gróf Károlyi Antalné, Harruckern Jozefa mellett állást vállaló Therese Corzan művelt és tájékozott volt ugyan, de alkalmazottként független nem.⁸ Első naplóbejegyzései egyikén megörökítette a felkérést is: „[...] A fent nevezett 1757. esztendő május 19. napján Harucker báróné asszony ajánlatot tett nekem, hogy kísérjem el őt magyarországi birtokaira. Én akkoriban még nem nagyon szolgáltam a nevezett hölgynek, de elfogadtam az irányomban mutatott kegyet, és összekészülődtem az útra, mindezt az én drága szüleim jóváhagyásával.”⁹

Alkalmazói és saját nemesi származása jogán is a magyar nemesi társaságban forgott, idegen származása és alkalmazotti helyzete révén azonban kívülállóként szemlélte az idegen környezetet bár megértette, „hogyan hibát vétettem, amikor túl gyorsan ítéltam, és eltűnődtem azon, mennyire óvatosan kell viselkedni idegen országokban, ha nem akarok megsérteni senkit, és nem akarom magam megutáltatni rögtön az elején mindenkivel.”¹⁰

Mindez természetesen nem tartotta vissza attól, hogy a nemesi társaságról, a városi környezetről és annak intézményesült, tárgyi és szimbolikus elemeiről szerzett megfigyeléseit naplója lapjain lejegyezze.¹¹

5 Corzan T.: Napló i. m. 294.

6 Novák Veronika: A városi tér elméletben és gyakorlatban. A középkori és a kora újkori társadalmi tér kutatása Nyugat-Európában. *Aetas* 23. (2008) 2. sz. 138–150.; Kulcsár Krisztina: 18. századi német utazók Magyarországon. *Sic itur ad Astra* 10. (1996) 1–3. sz. 83–113.

7 Corzan T.: Napló i. m. 232–249.

8 A napló tanúsága szerint német volt az anyanyelve, de beszélt spanyolul és olaszul is, emellett olvasott franciául. Lásd Corzan, T.: Napló i. m. 193, 206, 251. Zenei műveltségének köszönhető állását. Lásd Corzan T.: Napló i. m. 225. A Corzan és a Károlyi családok kapcsolata, amelynek kezdete Therese Corzan alkalmazásához köthető, a források tanúsága szerint tartósan bizonyult, a 18. század végén magyar indigenátust szerzett család egy kései leszármazottja, Corzan-Avendano Béla 1913-ban gróf Károlyi Mihály uradalmi főszámvevőjeként működött. Bara Júlia szíves közlése. A család nemesség adományára lásd HU-MNL-OL-A 57-59. 292v–297r. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii]

9 Corzan T.: Napló i. m. 183.

10 Corzan T.: Napló i. m. 194.

11 Kulcsár Krisztina: A politikai és társadalmi elit utazásai. 18. századi utazások vizsgálatáról németországi kutatások kapcsán. *Korall* 7. (2006) 99–127. különösen 105.

A napló egyébként nemcsak Pest város esetében tartalmaz fontos várostörténeti adalékokat: a Károlyi grófnéval tett közös utazások megörökítésére szolgált, és ezek az utazások több jelentősebb várost is érintettek. Ezek közül Pest, Prága, illetve Bécs esetében került sor huzamosabb tartózkodásra.¹²

A felsorolt városok közül, bár 146 napot tartózkodott ott, Bécs a legkevésbé dokumentált.¹³ Therese Corzan 1759. évi, hosszú bécsi tartózkodásának mintegy harmadára, 43 napra vonatkozóan szerepel csupán bejegyzés a naplóban. Ennek részben oka lehetett talán, hogy Bécsben saját családja körében, megszokott otthoni környezetben és feltehetőleg kevesebb megkötöttséggel élt, bár ennek ellentmond a fent idézett naplóbejegyzés, amely szerint a naplóírás évek óta, tehát otthoni éve alatt is megszokott foglalatossága volt. A szintén ugyan ebben az idézetben olvasható, elvesztett jegyzetfüzetek okozta gyakorlati akadály mellett talán az is közrejátszott a napló elhanyagolásában, hogy Corzan bécsi tartózkodása alatt a Károlyi családnál végzett szolgálata kevésbé volt intenzív, és a napló megírásának célja, a grófnéval tett közös utazások megörökítése mindkettőjük otthoni környezetében nem volt releváns.

Ezzel szemben a harmadik nagyobb utazást, az 1758. november 30. és 1759. január 3. közötti prágai látogatást jelentősen beárnyékolta a 7 éves háború árnya és Károlyi gróf súlyos sebesülése, amely nagyban korlátozta a grófné és zongoratanárnője mozgási terét. Összességében azonban Corzan prágai tartózkodásának rövidege ellenére a napló a 18. századi Prágával foglalkozó kutatók számára is jól használható forrást jelenthet.¹⁴

A pesti látogatás általános jellemzői

A fejezetcímben és a továbbiakban az egyszerűség kedvéért pesti időszaknak nevezett pesti és kisebb részben budai és óbudai tartózkodás több szempontból is érdekes: a látogatás a város/ok fejlődésének egy meghatározó pillanatában zajlott. A szerzőnek köszönhetően plasztikus képet, izgalmas pillanatfelvételt kap az olvasó egy kívülálló szemüvegén át a dinamikusan fejlődő Pestről, a városi tartózkodásra kötelezett hivatalviselő arisztokrácia tagjairól, mindennapi életük kevésbé ismert részleteiről, térhasználatokról, a város világi és szakrális közösségi tereinek a reprezentációban betöltött szerepéről. Természetesen fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a Károlyi család pesti tartózkodásával kapcsolatban a napló adatai tovább bővíthetők a vonatkozó időszakból a Károlyi levéltárban és más levéltári gyűjteményekben fennmaradt adatokkal.¹⁵

12 Corzan T.: Napló i. m. 183. A dedikáció arra utal, hogy a napló feltehetőleg a Károlyi család birtokába került, de vélhetőleg tulajdonosváltás történt a 19. század során, majd 1876-ban megvásárolta a Nemzeti Múzeum a könyvtára részére egy pesti antikváriumtól. Innen került az OSZK Kézirattárába. Lásd Arany K.: Therese Corzan i. m. 175.

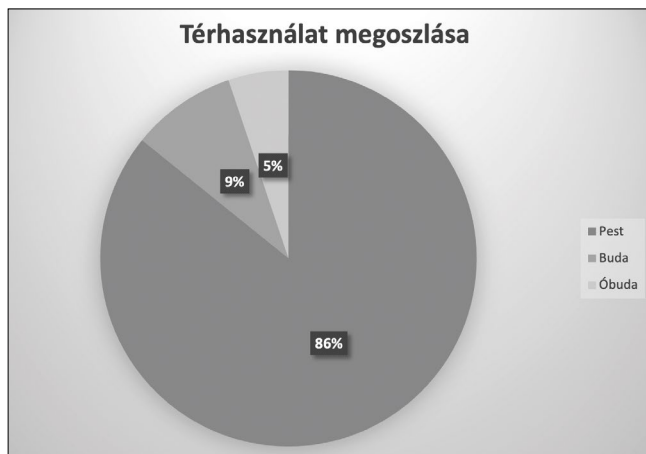
13 Corzan T.: Napló i. m. 277–280.; 292–294.

14 Corzan T.: Napló i. m. 282–291.

15 Erre példa, hogy 1758. április 25. dátummal nem olvasható bejegyzés a Corzan naplóban, de Károlyi Antal apjának küldött levelében megírja, hogy a grófné ezen a napon is templomban volt Pesten. HU-MNL-OL-P

A Corzan-napló esetében egyébként is abban a szerencsés helyzetben van a kutató, hogy annak tartalma egy másik, a Károlyi család környezetéhez köthető naplóval, illetve egyéb forrásokkal is összevethető és ellenőrizhető.¹⁶

A naplóban szereplő adatok, bejegyzések pontosságát már csak azért is érdemes közelebbről vizsgálni, mert képet adnak a szerző tájékozottságát illetően. Különösen érdekes lehet ebből a szempontból Therese Corzannak a hétszemélyes táblára vonatkozó megjegyzése, miszerint Pestre érkezésükkor „... nem volt sok nemes a városban, ami mindig így van, amikor a hétszemélyes táblának nincsenek ülései...”¹⁷ A térhasználat időbeli vonzata szociotopográfiai elemzés során kiemelkedően fontos, a napló bejegyzése alapján pedig az első pesti látogatás időpontja nem esett egybe a hétszemélyes tábla ülésének időszakával. ennek következménye volt a napló szerzője szerint a viszonylag kis számban a városban tartózkodó úri társaság. A hétszemélyes tábla a 18. század közepén már csak évente két alkalommal ült össze: a Vízkereszt utáni vasárnap utáni és a Szent István nap utáni ülészakot tartották meg.¹⁸ Az 1758. április 6-i bejegyzés idején már valóban bezárlhatott az ülészak, ami 1758. január 8–március 3 között működött, bár ebben a korai időszakban nem vezettek még jegyzőkönyveket a működéséről. Mivel Therese Corzan a naplója szerint 1758. március 6-án érkezett a városba, a bejegyzés és a szerző megfigyelése egyaránt pontosnak tűnik.

1. ábra

A pesti társaság

A három hónapos pesti tartózkodás során Therese Corzan a Károlyi háztartás tagjaként elsősorban a Károlyiakkal

398-32808. [Károlyi -levéltár, Missiles] Károlyi Antal levele apjának, Károlyi Ferencnek. Pest, 1758. április 25.

16 Hueber Antal kapisztránus barátnak 1743–1758-ig vezetett kézíratos naplójából a Károlyi grófokat érdeklő részek. Ford. Surinás Olga. In: A magyar arisztokrácia mindennapjai i. m. 63–172.

17 Corzan T.: Napló i. m. 239.

18 *Kulcsár Krisztina*: Mikor, hogyan és miről ülésezett a Hétszemélyes Tábla a 18. században. MNL Hét Dokumentuma, 2016.01.26. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/mikor_hogyan_es_miro_lulesezett_a_hetszemelyes_talba_a_18_szazadban, letöltés: 2024. jan. 23.)

egyébként is kapcsolatban álló, Pesten, Budán és Óbudán időző, fontosabb hivatali betöltő nemesi elit családjával került kapcsolatba. A társasághoz tartozó családok nagy része Pesten lakott, ez a tendencia nem változott a század második felében sem, a 18. század végi források hasonló képet rajzolnak a társaság megoszlásáról.¹⁹ A napló tanúsága szerint a Károlyi család pesti tartózkodásának túlnyomó részét Pesten, pesti, illetve Pest környéki programokkal töltötte.²⁰

A pesti társaságból is kiemelkednek az ekkor a Magyar Kamara elnöki tisztét betöltő befolyásos Grassalkovich Antal és családtagjai, Forgách János és felesége, valamint a Károlyiakkal közös rokonaik, a Pesten tartózkodó Hallerek.²¹ Grassalkovichról nem ír részletesen a szerző, a lányairól azonban igen. Forgách grófné eleinte pozitív benyomást tesz rá, mert „Ez a hölgy fiatal és szép, jó kedélyű”.²² Nem sokkal később azonban a nővérel, Haller grófnéval történő összehasonlításból már nem került ki győztesen Forgách grófné, mert, ahogyan Corzan írja, „Több értelmet fedeztem fel ez utóbbi hölgyben, mint a nővéreben.”²³ A későbbi bejegyzések ugyanakkor arra utalnak, hogy a kezdeti inkább pozitív benyomás a pesti tartózkodás során némileg változott, elsősorban Károlyi grófné és a Grassalkovich lányok között alakult átmeneti feszültség, amelyet éreztet, de amelynek okát nem írja le a napló szerzője.²⁴

A társaság tagjai között feltűnnek a Pest város igazgatásában királyi biztosként 1731-től fontos szerepet játszó Laffert Ferdinánd báró és felesége, a szintén a feltörekvő hivatali nemességhez tartozó Dessewffy Sámuel báró, Sáros vármegyei főispáni adminisztrátor lánya. A Laffert házaspár nem volt ismeretlen Therese Corzan számára, mert néhány hónappal korábban a napló szerint a nagykárolyi kastélyban is vendégeskedett.²⁵

19 A 18. végén Hofmannsegg gróf leírása alapján a nemesség nagy része Pesten rendelkezett házzal. „[...] Mindkét városban külön körülbelül 50 000 ember lakik, a nemesség mindkettőben szétszórvan lakik, de mégis többben vannak Pesten és gazdagabbak is, így pl. a fiatal gróf Károlyi évi jövedelme háromszázezer forintra megy [...]” *Poór János*: Gróf Hofmannsegg utazása a XVIII. század végi Magyarországon. Budapesti Negyed 4. (1994) 2. sz. 56–71. különösen 62.

20 Lásd 1. sz. ábrát.

21 Báró, majd gróf Grassalkovich Antal (1694–1771) királyi személynök, kamaraelnök, Mária Terézia császárné bizalmasa.; Forgách Jánosné, gróf Grassalkovich Terézia Ilona, gróf Grassalkovich (I) Antal lánya (1738–1769), gróf Forgách János (1722–1774) felesége. Forgách János két nővére, Anna és Róza, Haller (III) Gáborné Károlyi Klára fiaival, (III) Istvánnal és (II) Lászlóval kötöttek házasságot. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XIII. Pest 1857–1868. IV. gácsi Forgách család. *Éble Gábor*: A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp. 1913. Gróf Grassalkovich Anna Mária (1736–1806), Grassalkovich (I) Antal lánya. *Éble*, A nagykárolyi i. m. VI. tábla.; Grassalkovich, Niczky és Fekete tevékenységére lásd *Szijártó M. István*: A „professzionális” hivatalnokok tereziánus nemzedéke és a „bürokraták” hatalomátvétele. Századok 153. (2019) 1189–1206.; *Szemethy Tamás*: Katonabárók, és hivatalnok grófok. Új arisztokraták a 18. századi Magyarországon. Bp. 2020. 286–288.

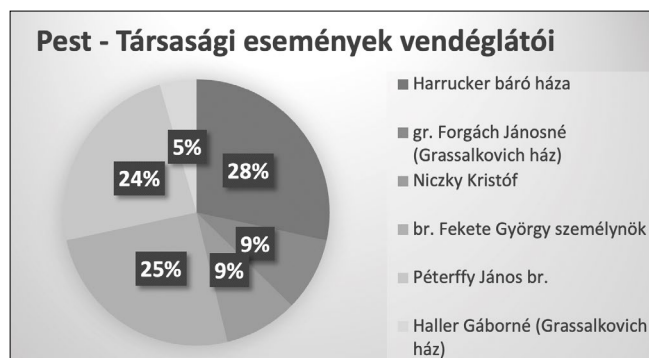
22 Corzan T.: Napló i. m. 232.

23 Corzan T.: Napló i. m. 233.

24 Corzan T.: Napló i. m. 236.

25 Báró Laffert Ferdinánd Antal (?–1793) és felesége Dessewffy Róza. Lásd Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században. Szerk. Bónis György. Bp. 1974. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 6.): 10–20.; Corzan T.: Napló i. m. 218.

Szintén jelentős szerepet játszottak a pesti társaságban az ekkoriban személynöki tisztséget betöltő gróf Fekete György²⁶, a sógora, Niczky Kristóf személynöki ítélőmester²⁷, valamint báró Péterffy János ítélőtáblai ülnök és családja²⁸, akik a társaság „lelkét” jelentették tekintettel arra, hogy ők voltak a leggyakoribb vendéglátók.²⁹ Niczkyról elismeréssel szól a szerző, szerinte „Niczky műveltebb, igen olvasott ember, nagyon jól beszéli az idegen nyelveket”.³⁰ Fekete grófról azonban nincs túl jó véleménnyel, úgy értékeli, hogy „Régi vágású, nem ebből az évszázadból való úriember. Helyesen cselekszik és elmésnek mondják, de ezt oly mértékben elrejtette előlünk szerény véleményem szerint, hogy nem értettem, miért kellene szellemesnek tartanom, [de] megmagyarázták, hogy politikából.”³¹ A Péterffy családot kifejezetten kedvelte Therese Corzan, de a családfőnek kevesebb figyelmet szentelt, mint a ház asszonyának, Péterffy kisasszonyával pedig baráti kapcsolatba került.³²

2. ábra

26 Gróf Fekete György gróf (1711–1788), aki Niczky Annát vette feleségül. *Tuza Csilla*: Egy elfeledett 18. századi karrier: Galánthai Fekete György életútja. (Vázlat a készülő életrajzhoz) *Századok* 140. (2006) 1519–1529.; *Szemethy T.*: Katonabárók i. m. 397–399.

27 Niczky Kristóf (1725–1787) hétszemélynök, felesége Jankovich Kata Júlia (1726–1784). *Morvay Győző*: Galánthai gróf Fekete János (1741–1803). (Magyar Történeti Életrajzok) Bp. 1903. 8–29. *Szemethy T.*: Katonabárók i. m. 401–403.; Niczky és Fekete kapcsolatára és előmenetelükre az Udvari Kamaránál lásd *Kökényesi Zsolt*: Az érvényesülés útján. Az Udvari Kamara magyar tisztségviselői a 18. században. *Századok* 155. (2021) 408.; A házassági kapcsolatok szerepére Grassalkovich, Fekete és Niczky esetében lásd *Horváth Gyula Csaba*: A 18. századi magyar főmértóságok családi kapcsolati hálózata. *Kút* 9. (2010) 1. sz. 44–62.

28 Báró Péterffy János *Nagy I.*: Magyarország i. m. IX., somoskői Péterffy család. (†1758) Péterffy János báró felesége, Neffczér Karolina. 1782-ben halt meg. HU-MNL-OL-E 156-a.-224.-15. [Magyar Kamara archivuma, Urbaria et conscriptiones]; A Károlyi levéltárban fennmaradt iratanyagban megtalálhatók Péterffy János levelei HU-MNL-OL-P 398-(58409–58415). Évkör: 1724–1749.; Ezen kívül fennmaradt még ugyanott Péterffy István levelezése, HU-MNL-OL-P 398-(58400–58408) Évkör: 1735–1742.; Péterffy Miklós HU-MNL-OL-P 398-58416. 1779; Péterffy Sára HU-MNL-OL-P 398-58417. Évkör: 1768

29 Lásd 2. sz. ábrát.

30 *Corzan T.*: Napló i. m. 233.

31 *Corzan T.*: Napló i. m. 234.

32 *Corzan T.*: Napló i. m. 247.; Péterffy János a Károlyi család pesti tartózkodása idején, 1758. május 29-én hunyt el, lásd uo. 248.

Budán elsősorban a várban lakó tisztekkel járt össze a család, közülük főként Burghausen parancsnok ismert, akinek elbűvölő modoráról, nagy tapasztalatáról Giacomo Casanova is megemlékezett.³³ A tisztek elsősorban a katonáskodó Károlyi Antal társaságához tartoztak.³⁴ A Károlyiak Óbudán is gyakorta megfordultak látogatóban, főként a néhány hónappal a Károlyiak pesti tartózkodása előtt megözvegyült gróf Zichy Miklósnénál, akinek kastélya 1752-ben készült el és nagysága és modern kialakítása miatt közismert volt a korban.³⁵ A grófné tiszteletet keltett a napló szerzőjében, aki feljegyezte vele kapcsolatban, hogy „... végre valami kellemesről tudok beszámolni: a háziasszony középkorú özvegy, nagyon elmés és olvasott, szellemes mondásai vannak, és nem marad adósa senkinek válaszaiban.”³⁶

A Pesten átutazók időnként csatlakoztak a pesti társaság programjaihoz, így tett Pálffy Lipót fia³⁷, Esterházy József gróf és a gróf Fekete György és Grassalkovich Antal által egyaránt támogatott Brunszvik Antal és felesége³⁸, Keglevich József gróf és felesége, aki Ludwig Albrecht von Thavonat-Thavon lánya³⁹ kivételnek tekinthetők, mert a hűsvéti ünnepek idején érkeztek a városba, amikor az egész pesti társaság Gödöllőn időzött, így ők is ott csatlakoztak hozzájuk.⁴⁰ A Keglevich családdal rokoni kapcsolatot ápoló Styrum-Limburg Károly gróf huzamosabb ideig tartózkodott Pesten és a társasági események gyakori résztvevője volt.⁴¹ Végül, de nem utolsósorban járt a városban és röviden csatlakozott a társasághoz

33 Otto Ludwig Konrad von Burghausen (1713–1795) *Antonio Schmidt-Brentano*: Kaiserliche und k.k. Generale 1618–1815. 2006. 17. <http://www.historie.hrnet.cz/heraldika/pdf/schmidt-brentano2006.pdf> letöltés: 2020. szept. 20. Giacomo Casanovára lásd *J. Rives Childs*: Further Clues Bearing on the Mystery of Casanova's „Memoirs”. *The Papers of the Bibliographical Society of America* 48. (1954) 3. 248–262. <https://www.jstor.org/stable/24299821>, letöltés: 2020. okt. 4. A budai Üri utca 58 alatti ház falán lévő emléktábla emléktábla alapján 1759-től lakott ott.

34 *Rupp Jakob*: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. IX. Fejezet. Általános tudnivalók Buda városáról. A városi tisztviselők s a vár katonai parancsnokai. [1868]. 238.

35 Zichy Miklós özvegye, Berényi Erzsébet (1715–1796), megözvegyült 1758. február 14-én. A kastélyra lásd *Gál Éva*: Óbuda helyrajza a hódoltság végétől a XIX. század közepéig. *Tanulmányok Budapest múltjából* 21. (1979) 106–152. különösen 116–120.; *Uő*: Az óbudai Zichy uradalom a Zichyek földesurasága 1659–1766 alatt. Bp. 1988. Az óbudai uradalom 1766 után kamarai kezelésbe került, felmérésével kapcsolatban lásd *Török Enikő*: Az óbudai kamarai uradalom úrbéri felmérése. *Catastrum* 7. (2020) 2. sz. 3–12.

36 *Corzan T.*: Napló i. m. 234.

37 Gróf Pálffy (II) Lipót (1716–1773) tábornok, főhadparancsnok fia, Pálffy (III) Lipót. Az apa levelei megtalálhatók HU-MNL-OL-P 398-(55434–55455) jelzet alatt. Évkör: 1754–1771.; *Constant von Würzbach*: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. 1–60. Wien 1856–1891. különösen 21. (1870) 212.

38 Feltehetően id. Brunszvik Antal báró (1709–1780), neje Adelffy Mária. *Nagy I.*: Magyarország i. m. II., Brunsvik család. Brunszvik Antal levelei gróf Károlyi Antalhoz. HU-MNL-OL-P 398-(9308–9323) 1739–1780. Brunszvik Antalra lásd *Nagy János*: Idősebb Brunszvik Antal közéleti karrierjének vázlata. *Századok* 153. (2019) 1101–1122.

39 Gróf Keglevich József (1729–1792) és Theresia Thavonat, a felesége. *Nagy I.*: Magyarország i. m. VI., Keglevich család. Keglevich grófné apjára lásd *Horváth Gyula Csaba*: A 18. századi magyar főmértóságok családi kapcsolati hálózata. *Kút* 9. (2010) 1. sz. 48.

40 *Corzan T.*: Napló i. m. 237.

41 Gróf Styrum-Limburg Károly (1722–1798) *Nagy I.*: Magyarország i. m. VI., Keglevich család.; *Corzan T.*: Napló i. m. 242.

Berlendes báró alkapolány,⁴² valamint a Grassalkovichokkal rokon kalocsai érsek, Klobusiczky Ferenc⁴³ és Döry Ferenc báró királyi táblai bíró is.⁴⁴

Magánterek használata

A naplóban szereplő társasági események helyszíneinek elemzése érdekes adatokat mutat a vendéglátók szempontjából. A Pestről Rómer Flóris által a pesti Zeugbuchok és egy, azóta elveszett 1758. évi határ-térkép alapján készített és 1758-ra datált várostérkép jól használható Therese Corzan pesti életének követésére, bár a szakirodalom és néhány feltüntetett telektulajdonosi bejegyzés alapján valószínűleg a város egy korábbi állapotát rögzítette. A térkép alapján mindenesetre megállapítható, hogy a Harruckern palota és a Barkóczy kert az Úri utcában volt, míg Laffert báró és gróf Fekete Györgv háza bár szintén az Úri utcában, de a város túlsó felében, egymáshoz közel helyezkedtek el.⁴⁵ Grassalkovich kicsit távolabb, a Ferences templom közelében rendelkezett városi házzal, az akkoriiban épült Péterffy palota pedig a plébánia templomhoz közel, a Dunánál állt.

Megállapítható az is, hogy a társaságba tartozó családok egy része nem rendelkezett még városi ingatlannal, ilyenek maguk a Károlyiak is, akik a Harruckern házban laktak.⁴⁶ Hasonló helyzetben voltak Forgách János gróf és felesége, illetve Haller Gábor és felesége, született Grassalkovich lányok, akik a naplóbejegyzés tanúsága szerint apjuk városi házában szálltak meg és fogadnak társaságot.⁴⁷ Egyelőre kérdéses a Niczky házaspár lakóhelye a városban, pedig a társaságot gyakorta látták vendégül. Az tudható, hogy két évtizeddel később, az 1780-as években Niczky Kristóf karrierje csúcsán Budán, a Városmajorban szerzett nagyobb telket.⁴⁸ A napló általában rögzíti, ha a Károlyiak Pestről Budára mennek át, Niczkyék rendezvényei esetében ez soha nem szerepel a bejegyzésekben, ezért valószínűleg Pesten laktak, esetleg Niczky nővérének, gróf Fekete György feleségének, Niczky Annának köszönhetően Fekete gróf házában, aki Niczkyt egyébként is

támogatta hivatalában.⁴⁹ Ezekben az esetekben a közösségi térként is funkcionáló magánházak tulajdonjoga nem az azt használó személyeké volt. Kivétel ez alól a Péterffy család palotája, amely Pest ma is létező egyetlen barokk világi épülete.⁵⁰ A kortársak által nagyra becsült Barkóczy házról nem, csak a kertjéről olvashatunk a naplóban, pedig a Barkóczy és a Károlyi család rokonságban álltak egymással és a palota közvetlenül a Harruckern család háza mellett volt.⁵¹ Lehetséges magyarázat lehet erre, hogy Barkóczy Ferenc ekkor nem tartózkodott Pesten.⁵² Egy évtizeddel később ezt a házat vásárolta meg gróf Károlyi Antal, amikor úgy döntött, családja számára szükséges immár egy pesti palota is.⁵³

A napló által leírt családok nagy része rendelkezett már 1758-ban Pest, illetve Buda környékén birtokokkal, ilyenek a Grassalkovichok, akiknek gödöllői pompás kastélyában több napot eltöltött a társaság, de a Péterffy család, gr. Fekete és családja is birtokos volt a közelben, míg a napló bejegyzései alapján több alkalommal is kirándulás célpontjául szolgáló Palota (ma Rákospalota) a naplóíró tudomása szerint a társaság egy tagja, Niczkyné, azaz született Jankovich Kata Júlia tulajdona volt 1758-ban. Rákospalotát később, az 1770-es években a Károlyiak vásárolták meg Fekete György gróftól. Tehát a városban a bíraskodási szünetben elsősorban a legalább a közelben birtokkal bíró és esetleg a városban házzal, illetve ház használati lehetőséggel rendelkező hivatalokat viselő családok voltak jelen, köztük Grassalkovich kamaraelnök és Fekete gróf személynök mellett Péterffy hétszemélyes táblai ülnök, valamint Brunsvik Antal, aki a királyi kúrián személynöki, majd nádori ítélőmester állást töltött be. Brunsvik egyébként a közeli Martonvásárt bérelte ebben az időszakban.⁵⁴

Grassalkovich Antal gödöllői kastélyát a Pesten töltött időszak alatt többször is meglátogatta a Károlyi család. Nemcsak Károlyi Antal, hanem az egész pesti társaság érezhetően különleges figyelemmel viseltetett a nagy befolyással rendelkező Grassalkovich iránt. 1758-ban a húsvéti ünnepeket, mint azt Corzan feljegyzi, a társaság Gödöllőn töltötte, 6 napon át vendégeskedtek ott „Ebéd után Gödöllőre mentünk, hogy ott

42 Anton Freiherr Berlendis von Perlenbach (1702–1781) *Schmidt-Brentano A.*: Kaiserliche i. m. 2006.

43 Klobusiczky Ferenc (1707–1760), kalocsai érsek 1751–1760 között, Grassalkovich Antal sógora. *Nagy I.*: Magyarország i. m. VI., Klobusiczky család

44 Báró Döry Ferenc (1711–1778) és fia, Döry Gábor. 8 *Nagy I.*: Magyarország i. m. III.; Döry család. Döry Ferencről lásd *Szemethy T.*: Katonabárók i. m. 304–305.

45 *Rómer Flóris*: Régi Pest. Történeti Tanulmány. Bp. 1873. 118–124. *Gál Éva*: Pest város 1758. évi térképe. Ein Plan der Stadt Pest aus dem Jahr 1758. Tanulmányok Budapest múltjából. 22. (1988) 483–500. (A térkép online is elérhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MTA_Konyvek_233691/?p-g=109&layout=s, letöltés: 2024. jan. 21.) A térképen látható Wilfersheim telek 1758-ban már Barkóczy Ferenc tulajdona, a Wilfersheim örökösök 1744-ben adták el. Lásd *Révihelyi (Réh) Elemér*: Az Egyetem utcai volt Károlyi-palota építésének története 87–103. különösen 88.

46 *Corzan T.*: Napló i. m. 277.

47 *Corzan T.*: Napló i. m. 237.

48 *Gál Éva*: A Krisztinaváros topográfiája, 1770–1872 = Topographie der Christenstadt, 1770–1872. Tanulmányok Budapest Múltjából 19. (1972) 179–219. különösen 196.

49 Niczky Kristóf (1725–1787) hétszemélynök, felesége Jankovich Kata Júlia (1726–1784) Niczky Kristóf testvérét, Niczky Annát vette feleségül gróf Fekete György. *Kökényesi Zsolt*: Az érvényesülés útján. Az Udvari Kamara magyar tisztségviselői a 18. században. Századok 155. (2021) 416. Rómer Flóris kutatásai és az 1758-as Pest várostérkép alapján gróf Fekete György 1748-ban vásárolta meg a korabeli Úri utcában, a báró Laffert háza melletti épületet. *Rómer F.*: Régi Pest i. m. 118–124.

50 Az 1755–1756-ban, tehát nem sokkal a napló keletkezése előtt épített, barokk stílusú Péterffy palota ma a Piarista és a Galamb utca sarkán áll. *Rokken Ferenc*: Az Erzsébet-híd és a Belváros szabályozása. Tanulmányok Budapest Múltjából 3. (1934) 47–61. Vö. <http://www.muemlekem.hu/muemlek/show/582>. letöltés: 2024. jan. 21.

51 A házról lásd *Révihelyi E.*: Az Egyetem utcai i. m. 87–103.

52 Barkóczyra bővebben *Dóbbé Agnes*: Barkóczy Ferenc főpapi reprezentációja. PhD-disszertáció. (PPKE) Bp. 2019.

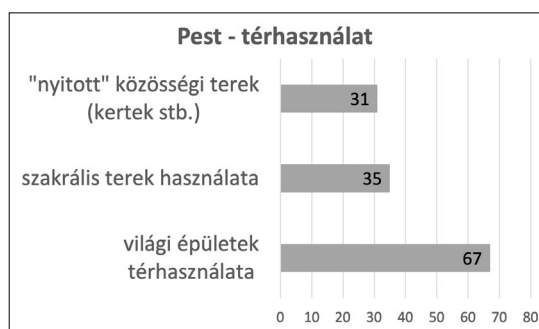
53 A Harruckern család pesti házával szomszédos kert és a hozzá tartozó palota ekkor Barkóczy Ferenc tulajdonában volt, majd 1768-ban, vétel útján került a Károlyi család tulajdonába. A Károlyi levéltárban fennmaradt homlokzatátépitésével kapcsolatos tervek HU-MNL-OL-T 20-77/1-3. [Tervtár, Károlyi család] Az átépítendő pesti Barkóczy-féle ház 1768–1780.

54 *Szemethy T.*: Katonabárók i. m. 420–421.

töltsük a kamaraelnökkel a húsvéti ünnepeket. [...] Viszont láttuk ott a [kamaraelnök] két lányát, és a teljes pesti társaságot.⁵⁵ A kamaraelnök a pesti programokon nem vett részt, ezért akár szimbolikusan is tekinthető, ahogyan a pesti társaság kereste fel őt a város közelében lévő kastélyban. A Grassalkovich család városi házában ebben az időszakban kizárólag a Grassalkovich lányok és férjeik használták, az ő, egyébként a Károlyiak által szintén rendszeresen látogatott társasági eseményeinek adott otthont.

Buda és Óbuda esetében kevesebb információ olvasható a naplóban. Ritkábban, de átjártak a Duna túlsó partjára, bár az átkelés időnként nehézkes volt. Társasági látogatásokat és kirándulásokat tettek a Gellérthegyre (korabeli nevén Blocksberg)⁵⁶, amit nagyon tetszett a napló írónak, mer ez a budai hegy, „...mindkét várost, Pestet és Budát is uralja. Még ezen [a városokon] túl is több mérföldre ellátni onnan. Igazán szemt gyönyörködtető a kilátás, elmondhatom, végtelenül tetszett.” Ellátogattak a budai fürdőkhöz és sétát tettek a Stadtmayerhof-ba.⁵⁷ Emellett a várban Burghausen parancsnok házában is vendégeskedtek. Óbudán a már említett ekkoriban elkészült Zichy palotában jártak többször.

A köztér reprezentatív használata kapcsán érdemes röviden kitérni a naplóban megemlített dominikánus környezetre, amely a Harruckern háznak helyet adó Úri utcán is áthaladt: „Elhaladt a ház előtt a dominikánusok körmenete, eljöttek a Kállay család, Burghausen és más tiszték, hogy megtekintsék.”. A társaság tagjai tehát onnan nézték a látványos körmenetet, csakúgy, mint néhány évvel korábban Mária Terézia a Harruckern ház mellett lévő Barkóczy házból az őt fogadó, Úri utcán vonuló tömeget.⁵⁸

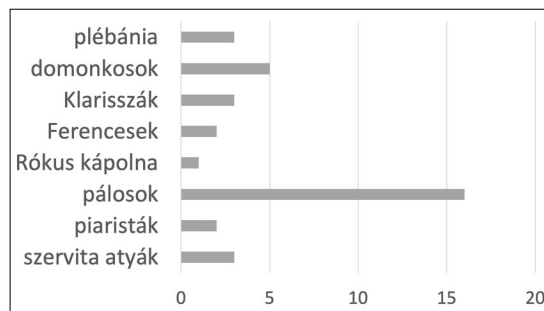

3. ábra

Szakrális terek használata

A szakrális terek szerepe szintén érdekes kérdéseket vet fel.⁵⁹ A napló bejegyzései arról árulkodnak, hogy változó mértékben ugyan, de a fontosabb pesti és budai templomokat látogatta a Károlyi család.⁶⁰ Érthető módon a Harruckern házhoz legközelebb eső pálos templomban fordultak meg a leggyakrabban. A templom- és kolostorkert közelsége mellett feltehetőleg a nyitottsága is közrejátszott abban, hogy a Károlyi család előszeretettel látogatta nemcsak vallásgyakorlat, de olyan világi társasági programok céljából is, mint a pálosok kertjében történő reggeli kávézás. A pálosok ismertek voltak a városban a 18. század első felében templomuk és kertjük nyitva állt az időszakosan vagy huzamosan a városban tartózkodók számára, mi több olyannyira népszerű volt körükben, hogy a templomlátogatások gyakorta az éjszakába nyúltek. 1712-ben az esztergomi érsek arra kényszerült, hogy szigorúan előírja a szerviták és pálosok számára a clausurát.⁶¹ A Károlyiak esetében várható lenne a piaristák és ferencesek előnyben részesítése, hiszen a Károlyi család kötődése a piaristákhoz és ferencesekhez Nagy-károlyban egyértelmű a kolostor és templomalapítások kapcsán. Mindkét rend rendelkezett templommal Pest városában, és bár valóban látogatta ezeket a család, de messze nem olyan gyakran, mint a pálosokat, vagy akár a domonkosokat. Mivel látogatások a pesti domonkos templomban gyakrabban szerepelnek a bejegyzések között, mint az egyébként a Harruckern házhoz közelebb lévő ferencesek felkeresése.⁶²

Hasonlóan népszerű volt a család körében a szerviták temploma, amely szintén a város távolabbi részén állt, ennek ellenére gyakran látogatták, ennek okát is tudjuk: Therese Corzan véleménye szerint ott volt a legjobb zene a városban: „A szervita atyákhoz mentünk Szent Peregrinus napját ünnepelni. Itt a legjobb a zene a városban.”⁶³

4. ábra Templomlátogatások megoszlása

55 Corzan T.: Napló i. m. 237.

56 Corzan T.: Napló i. m. 244.

57 Corzan T.: Napló i. m. 240. A mai Krisztinaváros északkeleti része. *Gál Éva: A Budapesti Történeti Múzeum Várostitörténeti Osztályának kéziratosa térképei. Katalógus. (Monumenta Historica Budapestinensia 6.)* Bp. 1989. 39. *Géra Eleonóra: A polgár város rendje könyv. A polgár város rendje – Társadalom, tér, nyilvánosság Budán (1686–1741).* Bp. 2023. 230–237.

58 „Corzan T.: Napló i. m. 248., 1758. május 28. A vallásos körmenetek szerepéről a városi térben lásd *Novák V.: A városi tér i. m. 147.* Pesti Szent Jobb körmenet több mint egy évtizeddel később, 1771-ben rendezték meg először a pesti domonkosok. Pesti körmenetekről lásd *Zoltán József: A barokk Pest-Buda élete.* Bp. 1963. 45–52. A Barkóczy házról és Mária Terézia látogatásáról lásd *Révhelyi E.: Az Egyetem utcai i. m. 89.*

59 Lásd 3. sz. ábrát.

60 Lásd 4. sz. ábrát. Az egyházi épületekre lásd *Poór János: Buda, Pest, Óbuda a 18. században. Budapesti Negyed 20–21.* (1998) 29–61. különösen 49–50.

61 *Nagy Lajos: Budapest története 1686–1790.* In: *Budapest története III. A török kiűzésétől a márciusi forradalomig.* Bp. 1975. 191–192.

62 1785-ig domonkos templom, ma Belvárosi Szent Mihály-templom, Budapest, V. kerület, Váci utca 47/b.; Ma a Belvárosi Ferences templom, Budapest, Ferenciek tere. A domonkosok és pálosok pesti rendházaira és a domonkos szerzetesek közötti feszültségekről és a pálosok helyzetének rendezéséről lásd *Kisbán Emil: A magyar pálosrend története II. 1711–1786.* Bp. 1940. 84.

63 Corzan T.: Napló i. m. 242.; A szervita templom ma a belvárosi Szent Anna-plébániatemplom, Budapest, V. kerület, Szervita tér 6.

A piaristák esetében ugyanakkor fontos felhívni a figyelmet arra, hogy 1752 óta a belvárosi plébániatemplom plébánosait is adták, elképzelhető, hogy ez is közrejátszott abban, hogy a Károlyi család viszonylag gyakran látogatta a Duna part közelében lévő plébániatemplomot is. Ritkábban fordultak meg a piaristák templomában. A klarisszákhoz ugyanakkor szoros kapcsolat fűzte a Károlyi családot. Ennek oka részben az volt, hogy a család és a rokonság, főként a Csáky és Barkóczy családok lányai több nemzedéken át választották a klarissza rendet, főként a pozsonyi, majd budai rendházait apácaként.⁶⁴ Éppen ennek következményeként lett gróf Károlyi Sándor a klarissza rend pesti rendházának alapítója Csáky Éva Franciska apáca kérésére, ide költöztek át a budai rendházból az apácák 1729-ben.⁶⁵ Akár szimbolikusan is tekinthető, hogy a Károlyi család első Pest városával kapcsolatos építkezése nem egy városi ház, saját palota megépítése volt, hanem egy egyházi épület alapítása. A Károlyiak a naplóbejegyzések alapján több esetben is meglátogatták az általuk alapított pesti klarissza kolostorát.⁶⁶

Emellett egy-egy alkalommal jártak más templomokban is: az akkoriban a városfalakon túl elhelyezkedő Rókus kápolnában is hallgattak misét egy alkalommal,⁶⁷ a karmeliták rendházát⁶⁸ pedig egy budavári kirándulás alkalmával látogatták meg, bár a kirándulás elsődleges célja az épülő budai királyi palota, valamint korábban elkészült Zichy és Batthyány paloták megtekintése volt.⁶⁹ A királyi palota építése akkor már majdnem egy évtizede zajlott, az uralkodó Mária Terézia 1749-ben rendelte el az építkezést és maga is meglátogatta azt 1751-ben.

A gróf Zichy Miklós és felesége által alapított óbudai trinitáriusok távoli rendházáról is megemlékezik Therese Corzan pesti tartózkodása során.⁷⁰ A Károlyi családdal kétszer is megfordult ott a viszonylag nagy távolság ellenére, a Harruckernek Zichy grófnéval ápolt jó kapcsolatának és az ennek következtében rendszeresnek mondható (13 hét alatt 6 alkalommal) óbudai látogatásokkal egybekötve.

A nagyobb egyházi ünnepek idején számos templomot bejártak. A látogatás idejére eső egyházi ünnepek a Nagypéntek

64 *Schwarcz Katalin*: A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században. Szeged 1994. 23.

65 Csáky Éva Franciska levelei Pest város tanácsának a felépítendő pesti klarisszokolostorral kapcsolatban HU-MNL-OL-R 314-205.-14. [1526 utáni gyűjtemény, Városi iratgyűjtemény]; HU-MNL-OL-P 398. 10149–10207.; *Schwarcz K.*: A klarissza i. m. 11.; *Takáts Sándor*: A magyar-klarissza apácák pesti klostromának története. Katolikus Szemle 8. (1894) 169–192.; Az egykori kolostor és a templom épülete ma is áll Budapesten a Királyi Pál és Szerb utca sarkán, az Egyetem térnél A kolostor építéséről lásd *Bibó István*: A pesti Szerb utcai volt klarissza kolostor építéstörténete. Építés- és Építészettudomány 9. (1977) 175–228.

66 . Lásd 4. sz. ábrát.

67 A Szent Rókus-kápolna a korabeli városfalakon kívül épült, ma Budapest VIII. kerület, Gyulai Pál u. 2.

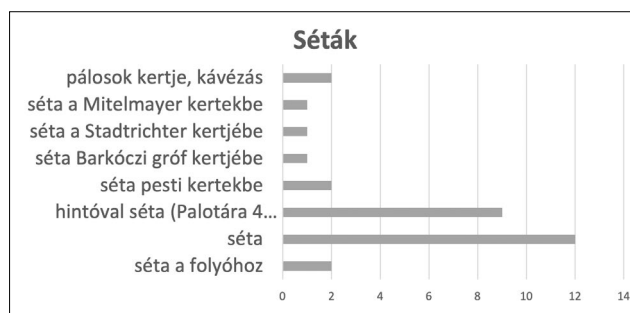
68 A Karmelita kolostor és templom épülete, Budai Vár, Disz tér.

69 *Simon Katalin*: Városi tér - egyházi tér. A katolikus egyház városi térhasználatára a 18. századi Budán. Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 14. (2020) 9–27. különösen 12.

70 Kiscelli trinitárius templom és kolostor, amelyet a Zichyek alapítottak a 18. század első felében. A napló alapján Therese Corzan már kész állapotban látta a kolostort. Zichy grófné és a trinitáriusok későbbi kapcsolatáról lásd *Simon K.*: Városi tér i. m. 17.

és a Szentháromság ünnepe voltak.⁷¹ A Nagypéntek a szokásos böjttel telt és bejárták a pesti és budai templomokat, valamint a pesti kálváriát is. Összességében elmondható, hogy bár változó gyakorisággal, de a város templomainak nagy részét látogatták.

Kifejezetten érdekes ugyanakkor, hogy a szakrális terrek bizonyos részei, elsősorban a templom- és kolostorkertek ugyanakkor teret adtak társasági találkozásoknak, olyan tevékenységeknek, amelyek nem köthetők vallásgyakorlathoz, elegendő csupán a pálosok kertjében történő reggeli közös kávézásra gondolni.⁷² A kávézás, mint társasági tevékenység nemcsak a pálosok esetében került feljegyzésre, hanem egy alkalommal az óbudai trinitáriusoknál is sor került ilyen eseményre: „Óbudára mentünk, hogy a trinitárius atyáknál végezzük áhitatunkat. Itt van egy igazán csodátévő Madonna, a helyet kis Máriának hívják. A kolostor és a benne lévő templom egy hegy tetejére épült és hegyek veszi körül. Nagyon szép a táj. A templom modern stílusban épült, alapítója az elhunyt Zichy gróf. Ott kávéztunk, aztán megérkezett Zichy grófné és meghívott bennünket ebédre.”⁷³

5. ábra

Nyilvános terек használata: a kertek

Mind a városi polgári és tisztviselő nemesi réteg közti interakcióra, mind a magánterek reprezentatív közösségi térként történő használatára jó példa a kertek szerepe a naplóban.⁷⁴ A Károlyiak három hónapos tartózkodásuk idején előszeretettel indultak sétákra a Duna partján elterülő két városban és a városfalakon túl is. A különösen kedvelt kertek egy részének tulajdonosai a városi polgárság vezető rétege soraiból kerültek ki, de a Harruckern ház mellett elterülő Károlyi-rokon által birtokolt Barkóczy kert szintén kedvelt úticéljaik közé tartozott. A pesti kertek nagy részéről ugyan lesújtó véleményekkel volt a napló szerzője, de a részletesebben leírt Mittermayer kerti séta láthatóan nagyobb létszámú, illusztris társaságot mozgató meg, étkezéssel és sétával egybekötött társasági programot jelentett, amin, a naplóbejegyzés tanúsága szerint, a házigazda lánya (és feltehetőleg a házigazda) is jelen volt. „Este mindenki sétálni ment Mitelmayer kertjébe. [...] Mindenki gyalog ment, kihasználva a szép estét. Nagy

71 Nagypéntek, *Corzan T.*: Napló i. m. 237. 1758. március 24.; Szentháromság vigiliája, *Corzan T.*: Napló i. m. 247. 1758. május 20.

72 *Corzan T.*: Napló i. m. 244. A pálosok kevésbé szigorú felfogására lásd *Nagy L.*: i. m. 191–192.

73 *Corzan T.*: Napló i. m. 236.

74 Lásd 5. sz. ábrát.

volt a társaság, mindenekelőtt mi, a személynök a feleségével, Niczky, Kéry, Burghausen és más tisztek. A kertben vacsoráztunk, igazán jól szórakoztunk, én különösen, látva Niczkyt, aki igyekezett a ház kisasszonyához közel kerülni, eltúlozva szépségét, arcvonásait és jelleme kellemességét, olyannyira, hogy megértettem, a szerelem tényleg vak. [...] A vacsora után néhány kört tettünk a kertben, ki kocsiban, ki gyalog, majd mindenki visszavonult, hogy lepihenjen.”⁷⁵ Mittermayer Tóbiás Antal város tanácsos háza a mai Király utca és Nagykörút sarkán állt a 18. század közepén, a Király utcát ebben az időben Mittermayer Gassénak nevezték. A környéken sok kert volt a napló keletkezése idején.⁷⁶ Mittermayer tanácsos szintén kapcsolatban állhatott a Károlyiakkal, tekintettel arra, hogy a naplóban említett lányát később Károlyi Antal intézője, Zanathy József vette feleségül.⁷⁷

A Mittermayer kerten kívül szerepel a naplóban egy bejegyzésben a „Stattrichter kert” itt is társasággal sétáltak. A Stattrichter, azaz a városbíró ebben az időben Mosel József volt, feltételezhető, hogy a városi háza kertjét látogatta a társaság.⁷⁸

A naplóban több olyan, a Károlyi család által gyakrabban felkeresett városi és a városon kívüli hely is szerepel, amely a későbbiek során a család tulajdonába került, elég csupán a korábban bemutatott Palota birtokra gondolni, illetve a Barkóczy telekre, amelyen egy évtizeddel később Károlyi Antal

a ma is álló városi Károlyi palotát építtette. Az idők során a családnak 1758-ban otthont adó Harruckern ház ugyanakkor örökség útján a rokon Wenckheim család tulajdonába került.

Therese Corzan naplója egy dinamikusan fejlődő várost írt le, amelyet persze egy Bécshöz szokott személy kritikájával szemlélt, ugyanakkor látta és értékelt a látogatása idején már álló, illetve épülő reprezentatív magán és egyházi épületek színvonalát, a két város természeti adottságait is.

Talán részben a város viszonylag kisebb mértékű beépítettsége is indokolta, hogy a városi terek felhasználása komplex volt, a napló bejegyzései alapján megfigyelhetők a közterek és magánterek funkcióváltozásai, gondolok itt az egyházi terek esetében a vallási élettel és a világi társasági eseményekkel kapcsolatos funkciók egyidejű létezésére, például a kávézásra a rendház kertjében. A magánépületek és terek tulajdonjoga, illetve köz- illetve magántérként történő használata hasonló képet mutat. Therese Corzan feljegyzései alapján ugyanakkor érzékelhető a fokozatosan bővülő, családi és hivatali kapcsolataikat egyre szorosabbra fűző, de megfelelő városi reprezentációs infrastruktúrával még kevésbé rendelkező nemesi/főnemesi réteg térnyerése Pesten. Ilyenek a Károlyiak is, akiknek pesti jelenléte kapcsán a napló által megörökített időszak átmeneti korszakként jellemezhető, hiszen a család egyházi alapítással már jelen volt a városban, de saját házzal még ők sem rendelkeztek.

⁷⁵ Corzan T.: Napló i. m. 247.

⁷⁶ Mittermayer Tóbiás Antal városi tanácsnok házára lásd *Nagy Lajos*: Terézváros kialakulása. Tanulmányok Budapest múltjából. 11. (1956) 97–127. különösen 110.

⁷⁷ Lányát, Erzsébetet a naplóban szintén említésre kerülő Zanathy József vette feleségül. HU-MNL-OL-A 131-M486.; Zanathyra lásd *Pál Judit*: Katolikus bíró a református város élén. Egy városi bíró karrierje a 18. század közepén Szatmárnémetiben. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 3. Bp. 2008. 205–226. *Uő*: József Zanathy, oder: Macht und Ohnmacht eines gebildeten. In: Herrschaft an der Grenze. Mikrogeschichte der Macht im Östlichen Ungarn im 18. Jahrhundert. Hrsg. András Vári et al. Köln–Wimar–Wien. 2014. 250–270.

⁷⁸ A Stadtrichter városbíró, Pest városbírója Mosel József volt 1751–1759 között, aki jelentős ingatlan vagyonnal rendelkezett a városban. *Turányi Kornél*: Józsefváros kialakulása. Tanulmányok Budapest múltjából. 15. (1963) 329–362. különösen 330.